

ISTORIJSKI KONTEKST IDENTITETA U VOJVODINI

SAŠA STANKO MARKOVIĆ

SAZETAK

Poslednje dve decenije dvadesetog veka jugoslovenske države i njenih naslednih država, u istorijskom kontekstu, svedoče o jednom razornom dejstvu politikanstva koje je nastalo usled sudara postkomunističkih ideologija kvazinacionalističke i socijalne provenijencije. Ove ideologije bile su i "jedino mogući razvojni put" elita koja je negovana u ideološkoj državi bratstva i jedinstva, a koja je izgubila put kojim ih je vodilo delo bezgresnog vođe.

Situacija u Vojvodini je takođe bila obeležena ovim događajima. Konačni obračun sa antisrpskim snagama u vreme tzv. "jogurt revolucije" trebao je da označi navodni početak nacionalnog osvešćenja i homogenizacije Srba koje je ideologija prethodnog vremena fragmentarisala i odnarodila. Izgovarane su velike reči i pozivalo se na velika dela i ukazivalo se na odsudni trenutak. Retorika je postajala primerenija opštenarodnom pokretu koji je trebao da se stvori. Sva protivurečnost složenih nacionalnih odnosa i državnog uređenja nestajala je u slatkorečivoj i zapaljivoj demagogiji koja je mitomaniju pretvorila u istorijsku istinu. Čuvari narodne tradicije i istorijske baštine postali su isti oni ljudi koji su negovani u anacionalnom i atradicionalnom kulturnoj i političkoj atmosferi. I u Vojvodini oni su se sukobili sa političkim neistomišljenicima (čitaj neprijateljima) ali dojučerašnjim ideološkim saradnicima. I jedna i druga koncepcija nije brinula o postojećim interesima Vojvodine, već o očuvanju ili stvaranju svog ekonomski i politički privilegovanog mesta u društvu. Ipak to je zanemarljivo malom broju ondašnjih intelektualaca bio signal za početak potpune kulturološke dekadencije jednog naroda, jedne države, jedne regije. Naprotiv, u populizmu koji su politički lideri južnoslovenskih nacija oblikovali bilo je mesta za "prateću" inteligenciju i ona je to obilato koristila.

Promene koje su nastupile nakon 2000. godine, u narodu, bile su više izraz ekonomske iscrpljenosti i opterećenosti ratnom psihozom, a u manjoj meri refleksija spoznaje pogubne anacionalne, akulturne i time i proevropske politike. Godine koje su sledile, do danas, predstavljaju traganje za nacionalnim konsenzusom u okvirima generisanja političkog

parlamentarizma i pluralizma. Vojvodina je u rascepu koja je odraz potrebe, sa jedne strane, sopstvenog definisanja kao modernog evropskog regiona i građanskih i nacionalnih snaga koje to podržavaju, a sa druge strane nacionalističkih i vojvodjansko etatističkih snaga koje su suštinski anacionalne i separatne i koje poenuti proces doživljavaju kao dezintegraciju države ili nacije ali i Vojvodine.

Ključne reči: Vojvodina, Srbi, identitet, kultura, politika

Istorijski kontekst nastanka geo-političkog identiteta Vojvodine

Osmišljavanje Vojvodine kao samostalnog teritorijalno-upravnog subjekta, svoj početak vezuje za kontinuitet nacionalnog pokreta srpskog naroda u višenacionalnoj Habzburškoj monarhiji - tada na prostoru južne Ugarske. Pобољšanje političkog položaja srpskog naroda bilo je uslovljeno, s jedne strane modernizacijom monarhije i sa druge strane stvaranjem intelektualne elite u narodu koja bi mogla da tradicionalnu tzv. 'crkveno-školsku autonomiju' produbi u političko-teritorijalnu autonomiju. Medjunarodne okolnosti uslovljene revolucionarnim promenama koje su pokrenute događajima u Francuskoj a potom i čitavoj Evropi i reakcijom apsolutističkih i konzervativnih krugova na te događaje reflektovale su se i u unutrašnje-političkom životu monarhije, a time i u srpskom građanskom sloju koji je sve više, uz najčešću ali ograničenu podršku srpskog sveštenstva, zahtevao demokratska politička prava za Srbe u monarhiji.

Kulminacija revolucionarne energije u Evropi dogodila se 1848. godine i Habzburška monarhija bila je uključena u nju. Kompleksnost monarhije i nacionalnog pitanja koje je demokratizacija otvarala dovela je do gotovo 'istorijskih nonsensa' saradnje revolucionarnih i konzervativnih snaga pojedinih naroda monarhije. Posledica takve saradnje konzervativne vlasti Habzburga i srpskog revolucionarnog pokreta na gušenju netolerantnog i bezkompromisnog mađjarskog nacionalizma bilo je stvaranje srpskog Vojvodstva.¹ Teritorijalni ustupak bila je nagrada srpskom nacionalnom pokretu od strane Beča, i istovremeno poraz mađjarskog nacionalnog pokreta čime je samo za kratko vreme, pod uticajem državne sile Habzburga, ali i čuvara "evropskog poretka" Rusije, prigušen jedan nacionalizam, a podstaknut drugi. Na taj način stvaran je procep i uslov za antagonizam srpskog i mađjarskog nacionalizma. Već tada, uočava se ograničenost ideje nacionalnog romantizma, s obzirom na to da je pojedinačno, svaka od tih ideja, svoja polazišta i zahteve smatrala duboko progresivnim tekovinama i opravdanim sa stanovišta budućnosti sopstvene nacije, a u stvarnosti je uglavnom izazivala suprotstavljenost i konfrontaciju.

¹ Bliže vidi: S. Gavrilović, *Srbi u Habzburškoj monarhiji 1792-1849*, Matica srpska, Novi Sad, 1994; *Istorija srpskog naroda*, Srpska književna zadruga, Beograd, 2000 knj. V

Ostvarenje nacionalne ideje i programa zahtevalo je teritorijalnu prisutnost čime su se 'istorijska' i 'stečena nacionalna' prava međusobno prepritala i osporavala do granice neizbežnog sukoba sa duboko usađenom idejom o pravednosti sopstvenog nacionalnog pokreta. Druga karakterna tekovina nacionalnog pokreta Srba koji je stvorio Vojvodinu u 19. veku bila je vojno-politička i privredna veza sa Srbima iz Kneževine Srbije koja je već tada počivala na dobro pripremljenom i evropski utemeljenom, ali ne i bez nedostataka, nacionalnom programu srpskog naroda o jedinstvu bez obzira na postojeće državne, političke ali i kulturno-civilizacijske raznolikosti.

Nakon nešto više od jedne decenije postojanja Vojvodina (tačan naziv Srpsko Vojvodstvo i Tamiški Banat) bila je ukinuta i dalja politička i demokratska emancipacija Srba u monarhiji, ali ne i samo srpska bila je vidno ograničena trijumfom kompromisa dva vodeća nacionalna pokreta u monarhiji – Austrijskog i Ugarskog. Ograničenost slobode političkog izražavanja nacionalnog identiteta uprkos pokušaju dogovora sa predstavnicima Ugarskog nacionalizma, uslovlila je radikalizaciju metodologije ostvarenja nacionalnih ciljeva. Ovakav stav izazvao je reakciju aktuelne vlasti i mere repesalija čiji je cilj više nije bio ograničenost nego gušenje srpskog nacionalizma i povratak narodnog identiteta u okvire strogo kontrolisane 'crkveno-školske autonomije.'²

U samom srpskom pokretu došlo je do generacijske smene i evolutivnijeg i antirevolucionarnog tumačenja političke stvarnosti. Određen intelektualni ali i znatan sloj stanovništva čija je iskustvena tekovina bila ideja političke autonomije – nazovimo je 'ideja Vojvodine u 19. veku' bio je spreman da se, u jednom demokratskom i parlamentarnom ambijentu ma kakav on bio u Ugarskoj, angažuje za poboljšanje socijalnog i nacionalnog položaja. Druga pak struja nije odustajala od ideje potpune nacionalne emancipacije privremeno i delimično se prilagođavajući političkoj sceni kakvu je diktirala Ugarska. I ovom prilikom, ideja o poboljšanju političkog položaja Srba, bez obzira na sada već razuđenu političku pripadnost, bila je dominirajuće uslovljena stavom monarhije i samih Srba prema sada Kraljevini Srbiji i njenim političkim i nacionalnim interesima.³

Nakon aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine i balkanskih ratova 1912/13. godine s obzirom na to da je direktan sukob Austro-Ugarske monarhije i Srbije bilo samo pitanje neposrednog povoda, radikalno je zaustavljena svaka ideja o političkoj ravnopravnosti srpskog naroda u Ugarskoj i time trajno ugušena ideja Vojvodine u postojećim okolnostima. Pomak je podrazumevao promenu postojećih okolnosti, a Prvi svetski rat je doveo do toga. Bio je ovo kraj jedne faze ideje Vojvodine koja je svoj identitet zasnivala na kontekstu postojanja i političke egzistencije srpskog nacionalnog pokreta u Habzburškoj/Austro-Ugarskoj monarhiji i

² Bliže vidi: V. Stajić, Svetozar Miletić, Beograd, Jugo-istok, 1938; A. Ivić, Svetozar Miletić, Letopis Matice srpske, Novi Sad, 1939, br. 4-5; *Istorija srpskog naroda*, Srpska književna zadruga, Beograd, 2000 knj. V.

³ Bliže vidi: A. Lebl, *Gradjanske partije u Vojvodini 1887 – 1918*, Novi Sad, Filozofski fakultet, Novi Sad, 1979.

koja je bila ukorenjena na jednom širem nacionalnom programu Srba koji je ponekad i nedorečeno pokušavala da odredi Kneževina/Kraljevina Srbija.

Period Prvog svetskog rata u svom totalitetu koji je u njemu primeren delovao je krajne poražavajuće ne samo na političku artikulaciju Srba iz Vojvodine (još uvek južne Ugarske) već i na samu njihovu egzistenciju. Posustajanje i marginalizacija nacionalnog pokreta Srba u monarhiji, tokom rata, delovala je deprimirajuće pa čak i neočekivano iznenađujuće i razočaravajuće i za mnoge intelektualce i to bez obzira na svu rigidnu politiku zastrašivanja i odvodjenja u logore koju je vlast sprovodila.⁴

Uspesi sila Antante, ulazak SAD u rat i neuspeh velike nemačke ofanzive tokom proleća 1918. godine strateški su promenile situaciju na frontovima. Austro-ugarska monarhija preživljavala je svoje poslednje dane. Medjutim, tada nije nimalo bilo naivno zanemarivati diplomatske pokušaje monarhije da pridobije zapadne saveznike o neophodnosti njenog očuvanja u modernizovanom obliku državnog uredjenja, bez obzira što su saveznici još 1917. godine, uglavnom odustali od očuvanja Austro-Ugarske monarhije.⁵ Te okolnosti su uticale da južnoslovenski političari iz monarhije sve do oktobra 1918. godine budu neodlučni povodom odredjenja buduće države. Uticajnija struja bila je spremna i za trijalizam koji nudi monarhija. Proboj solunskog fronta i uspesi savezničke vojske, ali i politički i ekonomski interesi kao i ideja jugoslovenstva presudno su uticali na to da se Narodno vijeće Srba, Hrvata i Slovenaca formira oktobra i da se definitivno opredeli za nezavisnu državu Slovenaca, Hrvata i Srba koji će se sa Kraljevinom Srbijom dogovoriti o stvaranju zajedničke države. Vrlo često, a u nameri da bude ravnopravni sagovornik, Narodno vijeće je dolazilo u sukob sa političkim stavom Srbije i to najčešće oko pitanja državnog uredjenja i nacionalnog pitanja. Čak i kada je kompromis naizgled bio postignut, autoritet mladog prestolonaslednika Aleksandra Karadjordjevića je bio neprikosnoven i u duhu centralizma i "pijemontske" uloge Srbije. Naime ambicija prestolonaslednika bilo je stvaranje jedinstvene i snažne države koja je monarhizam i ideologiju jugoslovenstva, predpostavljala i nametala demokratskom procesu i političkom prularizmu i parlamentarizmu. Otud kraljev skepticizam u političke namere Nikole Pašića koje su uvažavale nacionalni identitet Srba, Hrvata i Slovenaca nasuprot projekciji jugoslovenstva. To je uslovalo i Pašićevu smenu sa vrha države i sa kormila integracionih procesa jugoslovenske države.

Kako su se srpska i saveznička vojska približavala granici monarhije, jačala je i politička aktivnost srpskog i ostalog slovenskog stanovništva u Vojvodini. Osnivali su se narodni odbori prevashodno srpski koji su imali za cilj da obezbedne što mirnije stvaranje nove države.

⁴ Bliže vidi: V. Stajić, *Učešće srpskog društva u mojoj sudbini*, Rukopisno odeljenje Matice srpske, M 8756.

⁵ Bliže vidi: Siton-Votso n Hju, *Robert William Seton-Watson i jugoslovensko pitanje*, Zagreb, 1970.

U potrazi za građanskim društvom i građanskim identitetom Vojvodine

U vreme prisajedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji populaciona struktura je bila sledeća: Vojvodina je imala 1.365.596 stanovnika - Srba i Hrvata⁶ je bilo 502.415 (36,8%), Mađara 376.107 (27,7%), Nemaca 316.107 (23.1%), Slovaka 56.689 (3,75%) i dr⁷.

Ukoliko želimo da se odmereno odredimo prema političkoj situaciji u Vojvodini, demografski pokazatelji su veoma bitni. U ovom periodu kada se pripremala odluka da se Vojvodina prisajedini Kraljevini Srbiji, politički aktivno u tim događanjima i u tom pravcu bilo je slovensko stanovništvo, i to pre svega Srbi, Bunjevci⁸ i Slovaci⁹. Ostalo stanovništvo, pre svih Nemci i Mađari bili su prema ovoj ideji pasivni i pokušali su da formiraju sopstveni politički interes. Mađari u Vojvodini, odnosno građanstvo koje je i politički artikulisalo stavove bili su zbunjeni zbog krupnih promena do kojih je došlo u Mađarskoj kada je, krajem oktobra 1918. godine, formirana republika. Nova Karolijeva vlada je nameravala da u potpunosti reformiše državu i obezbedi manjinama sva politička prava. U nadi da će teritorija Vojvodine opstati u sastavu nove mađarske države i vojvođanski Mađari su osnivali svoja veća. "U većini vojvođanskih mesta ona postoje paralelno sa srpskim i nema podataka da je dolazilo do nekih oštrijih sukoba među njima. Naprotiv, u izvesnoj poslovanju je bilo i saradnje."¹⁰

Na tzv."Velikoj narodnoj skupštini Srba, Bunjevaca i ostalih Slovena u Banatu, Bačkoj i Baranji" od 25. novembra 1918. godine prisustvovali su predstavnici Banata, Bačke i

⁶ Citirana savremena projekcija stanovništva ne uvažava istorijsku realnost i tadašnje prisustvo Bunjevaca i Šokaca koji u to vreme predstavljaju i etničku samostalnost u odnosu na Srbe i Hrvate (primedba S.M.)

⁷ N. Gaćeša, *Demografske i socijalne prilike u vreme prisajedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918.* Zbornik radova Vojvodina u vreme prisajedinjenja Kraljevini Srbiji 1918. godine, Muzej Vojvodine, Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad 1993, str. 49-56.

⁸ S. Marković, *Prilog proučavanju bunjevačkog pitanja u kontekstu političkih prilika u Vojvodini u periodu 1918-1941*, Zbornik radova, Etnolingvistički i istorijska istraživanja o Bunjencima u Vojvodini, Matica srpska, Bunjevački nacionalni savet, 2008.

⁹ 10. novembra 1918. godine održana je skupština Slovačke narodne stranke iz Bačke i Srema pod predsedništvom Ljudevita Mičateka u prostorijama Slovačke banke u Novom Sadu. Tom prilikom Slovaci su pokazali solidarnost sa Srbima i svoju političku želju. "Mi bački Slovaci, u svoje i u ime sremskih slovačkih opština pozdravljamo novosadski Srpski narodni odbor i potvrđujemo da se sa radošću pridružujemo na osnovu Vilsonovog prava naroda na samoopredeljenje braći Srbima i želimo im pomoći u svim njihovim nastojanjima. U tom, bratskom zagrljaju nadamo se da ćemo naći aasgu za bolju i sretniju budućnost svog slovačkog naroda."; Istorijski arhiv Novog Sada, Zbirka Mičatek 442/1918.

¹⁰ Lj. Krkljuš, L. Rakić, *Vojvodina i stvaranje jugoslovenske države 1918. godine*, Zbornik radova Prisajedinjenje Vojvodine Srbiji 1918, Muzej Vojvodine, Novi Sad, 1992, str. 5-21.

Baranje.¹¹ U radu skupštine učestvovalo je 757 poslanika, od toga bilo je: 578 Srba, 84 Bunjevca, 62 Slovaka, 21 Rusin, 3 Šokca, 2 Hrvata, 6 Nemca i 1 Mađar.¹²

Na samoj Skupštini jedinstveno je prihvaćena rezolucija da se Banat, Bačka i Baranja priključe Kraljevini Srbiji (tačka 2. rezolucije), ali i da "srpska vlada, udružena sa Narodnim vijećem u Zagrebu učini sve da dodje do ostvarenja jedinstvene države Srba, Hrvata i Slovenaca pod vodjstvom kralja Petra i njegove dinastije (tačka 3. rezolucije)."¹³

Vojvodina u kraljevini

1918. godina je početak nove faze razvoja geopolitičkog identiteta Vojvodine i vezan je za njenu nacionalnu, ustavnu i ekonomsku artikulaciju u okviru Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno od 1930. za Kraljevinu Jugoslaviju, sve do 1941. godine. Početak ovog perioda karakteriše euforija nacionalnog jedinstva srpskog naroda i jugoslovenskog ujedinjenja koja je tek povremeno upozoravana na neke pogrešne političke korake i na nepravilne aktivnosti uslovljene neumećem da se odgovori izazovu trenutka i izazovu pobjede.

Zanos ushićenog bratskog ujedinjenja bio je, pre svega, emotivni naboj iskrene, ali naivne eshatološke ideje konačnog slovenskog povezivanja. Istorijsko iskustvo, tradicija državnosti, mentalitet, identitet jedinice i društva, konfesionalna pripadnost, različita državno-upravna politika, politička opredeljenost, kulturološka originalnost, etnička raznovrsnost predstavljali su mnoštvo razložnih karakteristika koje su objedinjene kako na južnoslovenskom makroprostoru tako i na vojvođanskom mikroprostoru.

Uvažavanje i pomirenje svih ovih različitosti obeshrabruje i najistrajnije i najozbiljnije intelektualce, a sa druge strane njihovo neuvažavanje i prenebegavanje pokazuje nezrelost i neozbiljnost i nudi neostvarivu budućnost. Sve to govori u prilog jednom vrlo kompleksnom istorijskom procesu koji je predpostavljao mnogo više kompromisa i političke mudrosti, a nasuprot antagonizmu i političkoj isključivosti.

Naizgled i deklarativno rešeno nacionalno pitanje u Vojvodini bilo je nepotpuno i iritirajuće i s obzirom na natpolovičnu neslovensku populaciju. S jedne strane sputan je nacionalizam Mađara i Nemaca, a došlo je do ostvarenja nacionalnog projekta Srba. U takvim okolnostima prostor Vojvodine bio je politički nestabilan i dodatno opterećen procesom

¹¹ Ovo su teritorijalne jedinice koje su podrazumevale Vojvodinu, što se i reflektuje u ondašnjim izvornim dokumentima i štampi, vremenom je, između dva svetska rata ta teritorija proširena i sa Sremom, ali je nakon Drugog svetskog rata izvan te teritorije ostala Baranja.

¹² R. Končar, S. Marković, *Vojvodina between Serbian and Yugoslav option during the establishment of the Kingdom SCS*, tematski zbornik radova sa međunarodnog skupa "Yugoslavia through Time. Ninety Years since the Formation of the First State of Yugoslavia", Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana, 2009, str. 93-105.

¹³ *Spomenica oslobođenja Vojvodine*, Novi Sad, 1929, str. 156-157.

kolonizacije i agrarne reforme.¹⁴ Stranačko organizovanje Nemaca i Madjara u Kraljevini SHS i učešće njihovih predstavnika u parlamentarnom životu ponudili su nadu u mogućnost suživota. Pretpostavka ovakve konstatacije bio je parlamentarizam koji je opet kontrolisan i na taj način obesmišljen

Centralizovani državni aparat, kao i prekomerna ekonomska opterećenost zamenili su u političkoj retorici nacionalnu euforiju praktičnim egzistencijalnim problemima. Često nerazumevanje za interese iz Vojvodine, koje su iznosili vodeći političari i za koje Srbija i Jugoslavija nisu imale alternativu, postepeno je uslovljavalo diferencijaciju i osobenost ekonomskog položaja Vojvodine.

Država nije bila samo gospodar, tu svoju ulogu dosledno je demonstrirala kroz vrlo zahtevnu poresku politiku, ona je pokušala agrarnom reformom da poboljša socijalni-status svog agrarnog stanovništva a ono je bili najbrojnije u Vojvodini. Različiti stranački programi u vezi sa načinom realizacije agrarne reforme doveli su do njene delimične realizacije kojom opet malo ko bio zadovoljan. Dokumenta pokazuju da su u vreme Kraljevine SHS uglavnom parlament, stranke i štampa bili poprište iznošenja i pokušaja rešavanja ekonomskih i njima uslovljenih političkih problema u koje je zapadalo stanovništvo Vojvodine. Mi na osnovu izvorne građe možemo da konstatujemo da su stranački prvaci u Vojvodini (uglavnom predstavnici radikalne i demokratske stranke) kao i predstavnici nemačke i mađarske zajednice pružali podršku parlamentarnim poslanicima iz Vojvodine odnosno njihovom institucionalnom načinu borbe za ostvarenje autentičnih interesa Vojvođana. S obzirom na to da su ovi stranački prvaci imali nedvosmislenu podršku stanovništva Vojvodine¹⁵ sa znatnom sigurnošću možemo da govorimo o ovom modalitetu političke artikulacije Vojvodine. Nacionalno pitanje ostalo je i dalje dominantno ali su iscrpljujuće rasprave o jedinstvenoj jugoslovenskoj naciji ili jedinstvu tri posebna naroda ustuknule pred nagomilanim ekonomskim problemima i brojnim pokušajima njenog rešenja.

Velika ekonomska kriza koja je, nakon svetske promocije, ubrzo zahvatila i kraljevinu, najteže je pogodila agrar. Ova ekonomska nestabilnost u Jugoslaviji produbljena je i političkom krizom koja je nastupila nakon uvođenja tzv. Šestojanuarske diktature 1929. godine. Bio je to kraj parlamentarizma i dokaz neuspelog eksperimenta stapanja demokratije i ogromnog apetita nacionalizama ali i prekomerne ambicije jednog čoveka oličenog u kralju Aleksandru Karađorđeviću.¹⁶ Projekat integralnog jugoslovenstva ili "nasilne nacionalne nivelacije"¹⁷ imao

¹⁴ Bliže vidi: Gaćesa Nikola, *Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu, 1919-1941*, Novi Sad, 1972; Gaćesa Nikola, *Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1919-1941*, Novi Sad, 1968.

¹⁵ Bliže vidi: S. Markovic, *Gradjanske opozicione stranke u Vojvodini 1929 -1941*, Tiski cvet, Novi Sad, 2006.

¹⁶ „Članovi 125. i 126. Ustava predviđali su mogućnost izmene ustavnih odredaba, ali samo sporazumom između Kralja i Parlamenta, saobrazno jednom naročitom postupku predviđenom u samom Ustavu, bez ovakovog sporazuma sa Parlamentom. Član 127. davao je ovlašćenje Parlamentu da suspenduje izvesne odredbe Ustava, koje su se odnosile

je značajnog uspeha u Vojvodini. Naročito je u tome bila aktivna uloga štampe koja je "afirmisala administriranje i pritisak kao metod rada i bila glasnogovornik isrivljanja prošlosti u ime jugoslovenske budućnosti"¹⁸ a u korist Aleksandrove vladavine. Time je ovaj projekat, grandiozno zamišljen pokazao ujedno i svoj osnovni nedostatak, a to je da je njegovo trajanje bilo isključivo vezano za ličnost kralja Aleksandra Karadjordjevića. Osim populističkog pristupa ideji integracije znatan intelektualni sloj i u Vojvodini prihvatio je na ovaj način rešenje svog identiteta.¹⁹ Ovakav razvoj događaja može da govori o istorijskom kontekstu ideje autoriteta na ovim prostorima i otvara mogućnost i za istraživanja o njenoj prisutnosti do epohe neposredne prošlosti devedesetih godina prošlog veka.

Odmrzavanje političkog života u Vojvodini, podstaknuto dešavanjima u zemlji u vezi sa tzv. Zagrebačkim punktacijama iz novembra 1932. godine²⁰, a koje su otvoreno kritikovale ustavno uređenje države i nacionalizam kao temelj autoriteta i ujedno otvorile proces političkog prularizma i opozicionog delovanja stranaka naspram kraljevoj politici, dovelo je do novog segmenta određenja identiteta Vojvodine. Radilo se o problemu rešenja pitanja Vojvodine u okviru ustavnog uređenja države. Grupa stranačkih prvaka iz Vojvodine, pripadnika stranaka čija je centrala bio Beograd, krajem 1932. godine donela je tzv. 'Novosadsku rezoluciju' koja je zahtevala, u okviru federalističkog političkog pokreta u zemlji, da Vojvodina bude posebna federalna autonomna jedinica. Tada se i po prvi put sa odredjenom političkom težinom i formulisala parola 'Vojvodina vojvodjanima'. U početku nedovoljno odredjena ova parola je prerasla u formulisanu političku vokaciju vidno naglašavajući ekonomsku opravdanost. Ovaj pokret se uglavnom ograničio na građanski sloj, delimično na krupan finansijski kapital kao i na određenu intelektualnu elitu. Najveća slabost ovih aktivnosti bila je malobrojnost agrarnih pristalica, a što su koristili politički centri različitog mišljenja od usaglašenog u rezoluciji.²¹

na političke slobode, u slučaju rata ili mobilizacije; ali kada je državni udar od 6. januara 1929. izvršen tada nije bilo niti rata niti mobilizacije u Jugoslaviji. Pored toga, ako je Parlament bio ovlašćen da privremeno ukine izvense ustavne slobode, u formi specijalnog zakona, kralj sam nije imao to pravo. Tako je akt od 6. januara 1929. bio istovremeno neustavan, izvršen povredom Ustava i kralj nije imao autoritet da objavi svoju volju kao vrhovni zakon zemlje."'; Marković, Lazar, Jugoslovenski ustavni problem, članak objavljen u Slavonic Rewiu, London, januar 1938, Arhiv Jugoslavije, F-38, Centralni Pres Biro.

¹⁷ Bliže vidi: LJ. Dimić, *Srbi i Jugoslavija*, Stubovi kulture, Beograd, 1998, str. 124

¹⁸ Bliže vidi: LJ. Dimić, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*, knjiga 1, Stubovi kulture, Beograd, 1996, str. 279.

¹⁹ Bliže vidi: S. Marković, *Integralno jugoslovenstvo u Vojvodini – odjek i stranačko odredjenje*, Zbornik radova The Shared History – Myths and stereotypes of the Nationalism and Communism in ex Yugoslavia, Novi Sad, 2008.

²⁰ Bliže vidi: Boban Ljubo, *Zagrebačke punktacije*, Istorija 20. veka, Beograd, 1962.

²¹ Bliže vidi: S. Marković, *Nacionalno i ustavno pitanje u delatnosti političkih stranaka u Vojvodini 1929-1941*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2008.

Ovako ustanovljen Vojvođanski pokret,²² uprkos brojnim političkim nastupima, nije pronašao značajno političko uporište ali je odjek njegovih ideja o posebnoj federalnoj jedinici usloveljenoj pre svega ekonomskim pragmatizmom bio vrlo uznemiravajući za političke neistomišljenike. Dokumenta svedoče da se njoj pristupalo krajnje respektivno i uz vidan napor traganja za političkom argumentacijom protiv. Destrukcija unifikovanog jugoslovenstva razarajuće se reflektovala i u Vojvodini. U to vreme, sredinom četvrte decenije prošlog veka, svoju potpunu afirmaciju doživljavao je i još uvek nedovoljno proučeni aspekt ideje Vojvodine kao rasadnika autohtonih kulturnih vrednosti bez obzira na nacionalnu pripadnost njenih tvoraca.²³ Nakon naizgled postignutog kompromisa sporazumom Cvetković-Maček iz 1939. godine, došlo je do sudara nacionalizama, kojima je političko-teritorijalna jedinica Vojvodina kao egzistirajuća mogućnost ustavnih reformi, bila prepreka za sopstvenu afirmaciju. U takvoj atmosferi unutrašnjeg samouništenja Jugoslavija je izgubila sebe a Vojvodina je nestala u nezasićenosti nacionalnih apetita.

Drugi svetski rat dezintegrisao je prostor Vojvodine opredeljujući njenim pojedinim delovima novu ulogu koja je bila u skladu sa afirmacijom 'novog svetskog poretka'. Tinjajući revanšizam²⁴, nacionalni egoizam i grandioznost, tokom rata, prerasli su, bez obzira na pojedine primere političkog uvažavanja, u otvoren konflikt čije je iskustvo postojanja delo kompleksnog sudara razornih emocija, šovinizma i megalomanije sa jedne strane i činjenice sopstvene nacionalne relativnosti sa druge.

Vojvodina u ideološkoj i jednopartijskoj državi

Pobeda narodnooslobodilačkog pokreta pod rukovodstvom komunističke partije u Jugoslaviji dovelo je do dominacije unifikovanog ideološkog koncepta u narednih pedesetak godina. Ideologija 'bratstva i jedinstva' uz podršku kulta ličnosti Josipa Broza Tita trebala je da obesmisli i ugasi sve nacionalizme i stvori kontekst moderne poletne države koja je prevazišla sve različitosti i raskinula sa svim tzv. 'reakcionarnim pokretima'. Suština tih promena nije ipak bila posledica sveopšte narodne podrške novoj ideologiji već je njihova prihvatljivost počivala na snazi režima i ingerenciji državnih službi. U tom kontekstu je otpočela i nova faza realizacije političkog projekta Vojvodine koja je u novu državu ušla kao prepoznatljiv politički subjektivitet formiran još tokom rata od strane komunističkog rukovodstva.²⁵ Raskid sa predratnim nacionalnim, političkim i teritorijalnim tretiranjem Vojvodine bio je potpun i beskompromisan, ali idejno neutemeljen i istorijski neiscrpljen i neugašen.

²² Bliže vidi: R. Končar, *Opozicione partije i autonomija Vojvodine 1929-1941*, Mir, Novi Sad, 1995.

²³ Bliže vidi: S. Marković, *Ideje o Vojvodini dr Nikole Milutinovića*, Zbornik Matice srpske za istoriju, Novi Sad, 2005, br. 71/72.

²⁴ Bliže vidi: A. Kasaš, *Madjari u Vojvodini*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 1996.

²⁵ Bliže vidi: R. Končar, *Formiranje pokrajinskog narodnooslobodilačkog odbora za Vojvodinu 1943*, Zbornik Matice srpske za istoriju, Novi Sad, 1979, br. 19.

Dodatnu kompleksnost problema, kao kontinuitet jedne nacionalne državne politike iz vremena kraljevine, usloviće proces kolonizacije stanovništva iz ruralnih i siromašnih područja ratom razorenih²⁶ i proterivanje brojne nemačke nacionalne manjine iz Jugoslavije, a zapravo iz Vojvodine. Strukturna demografska dekompozicije, nakon Drugog svetskog rata, područja Vojvodine usloviće i karakter političkih događaja. Jačnje srpske populacije uz odlazak Nemaca doveo je po prvi put do nadpolovične dominacije Srba u Vojvodini i obzbedio sigurnu podršku zvaničnoj ideologiji i vlasti nove socijalističke države, ali samo uz pretpostavku (tada u potpunosti realnu) da je većinsko stanovništvo naklonjeno režimu. Slabost ove koncepcije, na koju se u tom trenutku malo ko od odgornih osvrtao čvrsto ubedjen u novo doba, bila je makar i teorijska mogućnost emancipacije nacionalizama.

Pitanje političke prepoznatljivosti Vojvodine u socijalističkoj Jugoslaviji postepeno je počelo da se uvodi kao ekonomska tema, a što ukazuje na kontinuitet ekonomskog pitanja iz medjuratnog perioda bez obzira na sva osporavanja takve povezanosti od strane tada aktuelne vlasti. Duboka kriza i blokada uslovljene konfrontacijom sa Staljinom dovele su do 'oslonca na sopstvene snage' radi istrajnosti u ovoj borbi. Vojvodina kao 'žitnica Jugoslavije' omogućila je osnov za biološki opstanak naroda, ali je nametnuti teret bio ogroman. Sa slabljenjem blokade i postepenom normalizacijom odnosa sa SSSR-om, unutrašnji centralizam počeo je da popušta i dolazi do izvesne demokratizacije u političkom životu. Ona nije nadilazila ideološke okvire, ali je bila dovoljna da pokrene unutrašnju reorganizaciju kojoj je bila sklona i partijska elita.

Na insistiranje političkog vrha Vojvodine, a uz razumevanje jugoslovenskog rukovodstva, omogućeno je stvaranje investicionog fonda kojim je Vojvodina samostalno raspolagala. Time je otpočela političko-ekonomska diferencijalnost ovog dela teritorije sa ostatkom republike Srbije. Ona je otvorila nova brojna pitanja i obnovila retoriku nacionalnog pitanja.

Početakom 60-tih godina prošlog veka su se u političkom rukovodstvu Srbije počela postavljati pitanja o perspektivi razvoja jugoslovenske federacije, karakteru jugoslovenstva, položaju Srbije kao republike i dr. U tom kontekstu, deo političkog rukovodstva Srbije izražavao je nezadovoljstvo unutrašnjom organizacijom i strukturom Srbije, posebno postojanjem dveju autonomnih pokrajina – AP Vojvodine i Autonomne Kosovsko-Metohijske oblasti. Smatralo se da bi ustavnim promenama trebalo ostvariti potpunu jednakost republika i u pitanjima njihove unutrašnje strukture. Činilo se to u trenutku kada su autonomne ingerencije pokrajina bile sasvim minorne i u političkom i u ekonomskom smislu, i podvedene pod rigidni centralizam, jugoslovenski i republički.

Postepeno se u ideološki jedinstvenoj državi susreću i sve više konfrontiraju već poznata centralistička koncepcija i tzv. 'demokratska, samoupravna koncepcija razvoja Jugoslavije'. U kasnijim političkim zapažanjima biće ocenjeno da su tada otpočeli sporovi o

²⁶ Bliže vidi: N. Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji*, Novi Sad, Matica srpska, 1984.

dubljim pitanjima jugoslovenskog državnopravnog identiteta i razvoja nacionalnog pitanja, odnosno sukobima pomenutih koncepcija. Bez obzira na svu širinu i ozbiljnost sukoba bio je to okvirno određeno suparništvo već formiranih birokratskih oligarhija još uvek ideološki jedinstvene države i njihova težina imala je tek unutar-partijski značaj, sa i dalje prisutnim potpunim ograničenjem bilo kakvog političkog pluralizma. Privremeno prevladavanje ovih sporova okončaće se 1966. godine političkim padom Aleksandra Rankovića, koji je simbolizovao unitarno-centralističku koncepciju.

U kontekstu pomenutih sporova, došlo je do oštrog sukoba partijskog rukovodstva Vojvodine i republike Srbije. Povod je bila ustavna platforma republike koja je bila sasvim podudarna sa idejama da se unutrašnja organizacija Srbije izjednači sa drugim republikama. Platforma je težila reorganizaciji Srbije na oblasti i u tom smislu precizira je podela Vojvodine na tri samoupravne oblasti – Srem, Banat i Bačku. Kako je platforma jasno negirala Vojvodinu kao ustavni subjekt i kako su se takve ideje već bile u političkoj empiriji kraljevine SHS, došlo je do reakcije dela partijskog rukovodstva Vojvodine, što je ulovilo i polarizaciju oko ustavnih pitanja uopšte. S obzirom da je ovaj spor objektivno imao i jugoslovenski karakter, u njega se uplelo i jugoslovensko političko rukovodstvo koje je branilo ustavni dignitet Vojvodine, budući da je savezni ustav bio garant njene autonomije.

Nastojanja su išla ka tome da se definiše koncepcija koja bi prevladavala moć nacija u realizaciji ovakve politike, odnosno da se isključi primarno posredovanje te moći u osetljivim pitanjima razvoja jugoslovenskog federalizma. U ovom sporu trenutnu prevagu je odnela jugoslovenska koncepcija, pa su potonje ustavne revizije ojačale autonomni status Vojvodine i njenu vezu sa jugoslovenskim federalizmom uopšte. Političko rukovodstvo Srbije najteže je pristalo na legalizaciju veze Vojvodine i federacije. To prećutno pristajanje bilo je vidljivo i u ustavu donetom 1974. godine koji je bio prepoznat kao proces dalje demokratizacije i decentralizacije zemlje koji treba da doprinese relativizaciji republičkih etatizama i negaciji svih nacionalizama koji su se na toj osnovi javljali. Ovakvo uverenje, iz današnje perspektive opravdanja postojanja vojvodjanskog političkog subjektiviteta, argumentovano je branjeno realnim ekonomskim pokazateljima poboljšanja životnog standarda stanovništva u Vojvodini – a što treba da bude i dovoljna argumentacija za njeno ponovno obnavljanje. Međutim, nacionalizam nije bio eliminisan i same partijske oligarhije u republici čuvale su ga kao argument izlaska iz neuspelog eksperimenta jugoslovenskog federalizma.

Vojvodina u krizi jugoslovenstva i balkanskoj verziji tranzicije

Sve dublja ekonomska kriza u Jugoslaviji dezintegrisala je ideološko jedinstvo i jednopartijsku strukturu bez obzira na svu njegovu fleksibilnost. Pojava novog talasa nacionalizama od početka osme decenije 20. veka obesmisllila je dodatno jugoslovensku državnu zajednicu. Čak je i titov autoritet titove bio vidno uzdrman, bez obzira na suprotni

medijski privid, a njegova smrt 1980. godine bila je kontinuitet propasti države koja nije počivala na autoritetu demokratizma već na autoritetu ideologije i ličnosti.

Svega deceniju nakon smrti 'doživotnog predsednika' počeo je raspad njegove tvorevine. Sve političke oligarhije bivših republika i pokrajina ostale su dosledne svojim pozicijama istovremeno sve više dodajući u retoriku socijalističke revolucije i nacionalne primese koje su trebale da osmisle novi populizam i demagogiju za očuvanje vlasti. U takvim okolnostima autonomno rukovodstvo Vojvodine bilo je, uz kosovsko-metohijsko rukovodstvo, na udaru tzv. 'novih snaga' koje su u njima videle razlog višedecenijskog negiranja srpstva i secesionističkih pokreta. Pri tome, ovako formirani nacionalizam bez studiozne dubine i uvažavanja kompleksa istorijskog postojanja uz mitomanski prizvuk, bio je samo spoljni dekor i scenska koreografija istog onog establišmenta koji ga se do juče gnušao.

U takvoj situaciji 'dogadjaj naroda' bilo je sredstvo uzurpacije vlasti i demokratski neutemeljenog gašenja ustavnih ingerencija Vojvodine iz 1974. godine. Učinak tzv. 'jogurt revolucije' iz 1988. godine bio je teatralno grandiozan, a suštinski razoran sa aspekta svih zainteresovanih strana. Odsustvo demokratizacije društva, medijska dominacija jednoulja, dezorjentisanost i podložnost inteligencije, ekonomski kolaps bez uvodjenja neophodnih reformi onemogućili su razvoj identiteta politički zrele ličnosti sposobne samostalno da rasudjuje. U takvoj situaciji usledila je ratna konfrontacija tzv. 'novih demokratskih snaga', a zapravo stare jednopartijske nomenklature ogrnute u novo političko odelo i to po etatističkim granicama ustava iz 1974. godine. I stanovništvo Vojvodine aktivno je učestvovalo u tom procesu dajući oduška nacionalizmu i uništavajući temelje svog multietničkog zavičaja. Posledice ratnih dejstava dovele su do novih toliko prepoznatljivih migracija i naseljavanja Vojvodine. Za razliku od onih ranijih u 20. veku, koje su bar i donekle bile ograničene i organizovane, poslednje su bile produkt odmazde i krovoprolića i delo planskog procesa "etničkog čišćenja" i straha. Nova populacija ulila je novu energiju i susrela se sa postojećom kulturnom klimom. Negde je taj susret izgledao kao sudar a negde kao harmonični dodir, u svakom slučaju i za jednu i drugu opciju bilo je potrebno vreme uobličavanja suživota, ali joj aktuelna politička elita to onemogućavala i omalovažala s obzirom na svoj anahroni i nerazumni pogled na istorijske procese.

Postepenim posustajanjem ratnog požara, ograničeni ksenofobijom i blokadom, ekonomskom nemaštinom i nepostojećim životnim standardom, razvijali su se i nešto drugačiji pogledi na političku situaciju. Za očekivati je bilo da su takav trenutak najspremnije dočekale postojeće političke snage oličene u dominaciji socijalističke stranke i one koje su bile neposredni prethodnici, odnosno zagovornici autonomnog statusa Vojvodine po projektu Ustava Jugoslavije iz 1974. godine. Otud je u Vojvodini politički pluralizam u nastajanju bio poprište sudara ideologije autonomaštva iz 1974. i nacionalizma nastalog na histeriji stihije i razorne euforije nakon 1988. godine. Ishodište takvog nacionalizma nije bila istorijska objektivnost i kulturološka tolerancija koja proističe iz nje već instrumentalizovana unifikovana

i pojednostavljena istorijska perspektiva ideje srpstva sklona skrnavljenju epskog bogatstva kroz mitomaniju političke potrebe. I jedna i druga opcija bile su strane jedinstvene medalje koje, ako uvažavamo istorijsko iskustvo, nije bila spremna za korenite reforme i demokratizaciju društva, već za obnavljanje ili očuvanje svojih političkih pozicija i privilegija.

Osećaj perpspektive

U senci pomenutog suparništva javljala se i postepeno afirmisala savremena politička misao tragajući za identitetom Vojvodine u modernim političkim okvirima i kriterijumima regionalizma koncepta Evropske unije, a koja je i bila deo jedinstvenog demokratskog pokreta iz oktobra 2000. godine.

Upavao takav koncept, po našem mišljenju je krajem 2009. godine i ostvario svoju političku i ustavnu afirmaciju uz potpuno otvorenu perspektivu sopstvene dogradnje. Usvajanje statuta Vojvodine i zakona o prenosu nadležnosti predstavlja afirmaciju koncepta evropske decentralizacije nasuprot konteksta nacionalnog romantizma s jedne strane i istorijske pokrajine i u skladu sa tim vojvodjanske prepoznatljivosti sa druge uz istovremeno inkorporiranje odredjenih vrednosti i jedne i druge opcije. Sam podatak da su ovim kontekstom početka rešavanja pitanja identiteta Vojvodine nezadovoljni upravo recidivi onog nacionalizma i autonomaškog pokreta koji su se poslednjih tridesetak godina smenjivali na vlasti govori o kompromisnom pogledu i demokratskoj uravnoteženosti koja je nameravala da uvaži političku volju stanovništva i iskustvo prošlosti. To do sada nije bilo primetno i upravo je nedostatak tog kompromisa u istorijskim okolnostima bio razlog za neuspeh i neafirmisanost ideje. Nacionalna pripadnost u Vojvodini je postojana i primetna i treba da se neguje jer jedino sopstvenim uvažavanjem se i druge nacije prepoznaju.²⁷

Mržnja kao temelj sopstvene identifikacije je reflekslija dubokog nerazumevanja nacionalnog identiteta i odsustva kulturne širine²⁸ kao i suštinski temelj nacionalizma kao negativnog aspekta nacionalne ideje.²⁹ I mada se na ovakvu bolest nacionalnog opredeljenja ukazivalo od ranije ona nije uvažavana pre svega od političke elite i bila je, baš zato što je ispravna, pod stalnim udarom onih koji su bili na vlasti. Sa druge strane koncepcija ideološkog etatizma Vojvodine temeljila je svoj integritet na politički uskom horizontu ideja iz 1974.

²⁷ U vezi sa evropskim istraživanjima o naciji bliže vidi: H. Šulce, *Država i nacija u evropskoj istoriji*, Beograd, Filip Višnjić, 2002.

²⁸ Izmedju ostalog bliže vidi: I. Sekulić, *Kulturni nacionalizam*, Novi Srbin, Sombor, januar-jun 1913; T. Ostojić, *Jedno važno kulturno i socijalno pitanje*, Letopis Matice srpske, sv. 294, 1913, Rukopisno odeljenje Matice srpske M 1066.

²⁹ Bliže vidi: Hju Siton-Votson, *Nacije i države: ispitivanje porijekla nacija i politike nacionalizma*, Globus, Zagreb, 1980.

godine tvrdoglavo se pridržavajući ideji plastične reprodukcije prošlosti sa delimičnim i svrsishodnim uvažavanja trenutnih konstelacija.

Trenutno postignuti kompromis, sa određenom gorčinom ukusa koju sobom nosi nudi, po našem mišljenju, nadu u evoluciju ideja ka uravnoteženju ambicije i političkog realizma kod svih aktera uz odlučujuću i presudnu podršku stabilnosti i perspektive koju sobom donosi evropska integracija. Iskustvo prošlosti stranačkog života iz medjuratnog perioda, ukazuje na još jednu specifičnost koja će vršiti određen pritisak na postojanost noseće političke ideje. Radi se o latentnoj napetosti koja će se javljati usled nejedinstvenih a ponekad i različitih pogleda pokrajinskog i državnog vođstva unutar jedne stranke. Potreba kompromisa, politička realnost, demografska struktura stanovništva Vojvodine, multinacionalnost, privredna uslovljenost, kulturološka i vrednosna prožimanja, uz spoljnopolitički faktor stabilnosti koji neguje afirmaciju mnogostrukosti ipak, neće dozvoliti da napetost preraste u destrukciju, a čak i snažnije političke turbulencije ostaće u okviru demokratskog dijaloga različitosti.

Zaključno razmatranje

Istorijski kontekst političkog identiteta Vojvodine, od njenog formiranja, do današnjih dana uslovljen je širim istorijskim procesima evropske prošlosti. Na današnjem prostoru Vojvodine u poslednja dva veka moguće je detektovati uticaje evropskih ideja i društvenih kretanja kao i njihovu intelektualnu i političku adaptaciju prilikama u kojima se društvo nalazilo. Osim toga srpsko stanovništvo prostora Vojvodine, odnosno njegova društvena elita bili su svojevrsni istočnik modernih ideja nastalih i razvijanih nakon Francuske buržoaske revolucije za sunarodnike i ostale južne slovene dublje na prostoru Balkana, a pre svih samostalne Kneževine Srbije.

Prvobitni politički identitet Vojvodine, koji je mnogo uži od današnjeg geografskog područja i koji je bio određen nekadašnjom vojnom granicom sa prostora sliva reke Tise u Dunav, vezan je za razvoj nacionalnog pokreta Srba u Habzburškoj monarhiji, a seže do vremena Velikog Bečkog rata i privilegija koje su Srbi naseljavani sa prostora Otomanske imperije dobili od Bečkog dvora, tačnije cara Leopolda I krajem 17. veka – 1690. godine. Ujedno je to bio i početak viševjekovnog "uobličavanja" modaliteta suživota Srba sa većinskim Mađarskim stanovništvom, koje za razliku od pragmatizma Beča, nije bilo spremno na širokogruđe ustupke "šizmaticima Racima" čak ni zbog razloga njihovog vojnog savezništva u borbi protiv zajedničke opasnosti od Turaka. Latentna napetost u međusobnim odnosima Srba i Mađara bila je kontinuirano prisutna i produbljivana je kako se razvijala građanska misao kod Srba od ideje kulturne, odnosno crkveno-školske autonomije ka ideji političke autonomije unutar monarhije, a opasnost od Turaka nestajala. Time je ova nacionalna misao, kao i misao drugih nemađarskih naroda u Ugarskoj, dolazila u konfrontaciju sa mađarskom nacionalnom idejom i savremenom identifikacijom. Bio je to put od prikrivenog do otvorenog sukoba koji je kulminirao 1848. godine u kontekstu evropskih građanskih i nacionalnih revolucija. Nacionalni

romantizam, građanska ideja liberalizma i ideja narodnog jedinstva na osnovu bliskog jezika i kulture kao i zajedničke prošlosti na prepoznatljivom geografskom prostoru koju je identifikovao nemački filozof Herder (Johan Gotfrid Herder 1744 – 1803)³⁰, bili su temelji ideološkog pristupa rešavanju političkog i nacionalnog pluralizma u Austro-Ugarskoj monarhiji. Međusobna preplitanja i isticanje "istorijskih prava" na sopstvenu uzurpaciju teritorija ali i asimilaciju manjih etničkih zajednica uslovlila su da današnji protor Vojvodine bude poligon mukotrpnih političkih borbi, nerešivih situacija, asimilatoriskih ambicija, osvetničkih opsturkcija i revizionističkih težnji jednom rečju prostor nestabilnosti.

Prostor Južne Ugarske tokom druge polovine 19. veka pa do početka Prvog svetskog rata karakterističan je i u ekstremnoj primeni zakonske regulative Ugarske u vezi sa uređenjem obrazovnog sistema sa krajnom konsekvencom formiranja jedinstvenog političkog naroda Ugarske. Time je i očevidno prisutan pokušaj demokratizacija društva bio ograničen i usložljen situacijom na terenu na kojem je dominirala multinacionalnost, odnosno identičan broj nemađarskog stanovništva sa mađarskim u samoj Ugarskoj.

Srpski nacionalni pokret tražio je svoj politički izraz najpre u ekstremnim i revolucionarnim stavovima u odnosu na monarhiju i njeno uređenje, da bi kasnije, početkom dvadesetog veka, prihvativši ideju političkog pragmatizma i neminovnog pluralizma, a uz vidno ograničenje svog rada koje je uslovljavala trenutna konstelacija bilateralnih odnosa Austro-Ugarske monarhije i Kraljevine Srbije, pokušavao da nađe sadržaj sopstvene nacionalne ideje. Međusobne optužbe, stranačka razdrobljenost i neuspeh nacionalnog konsenzusa sa prisutnom značajnom saradnjom sa mađarskim strankama i ekonomskim privilegijama koje su uz to podrazumevane i ostvarene, uslovlili su gašenje crkveno-školske autonomije jula 1912. godine. Iritirjući podsticaj političkoj artikulaciji srpske nacionalne ideje u monarhiji, ciljano Ugarskoj, dali su uspehi balkanskih zemalja, pre svih Srbije u sukobu sa Turskom 1912. godine. Talas pobeđničke euforije i neodgovorne nacionalne ostrašćenosti nije mimoišao ni Srbe u Južnoj Ugarskoj, budućoj Vojvodini. Bila je to neprihvatljiva situacija ne samo za aktuelnu Ugarsku vlast već i za stratešku politiku Austro-Ugarske monarhije na Balkanu. Nacionalizam, u opseni svog ostvarenja, izražen kroz nezasite imperijalne težnje, mistički začinjjen sekvencama "bezgrešne i svetle prošlosti" neminovno je išao ka konfliktu odsudnih ambicija sa daleko brojnijim žrtvama od očekivanih.

Izraz nacionalističkog i interesnog sudara - Prvi svetski rat bio je pozornica na kojoj je pokušano da se pronađe vojno rešenje postojećih razmirica. Militaristički pristup bila je tada negovana nada da će sopstveni interes nadvladati onaj drugi. Ipak, samo su malobrojni bili spremni da prihvate suštinski nedostatak rešenjima koje nudi rat. Postojanje pobeđnika i pobeđenih, odnosno zadovoljnih i nezadovoljnih bilo je izraz interakcije i odnosa koji u

³⁰ Holm Zundhausen, *Istorija Srbije od 19. do 21. veka*, Clio, Beograd, 2009.

istorijskom kontinuumu mogu da se promene i koji, uglavnom, bez obzira na vremensku distancu, tome neizostavno teže.

U takvoj atmosferi, kada je Antana pobedila na vojnom polju 1918. godine otpočela je afirmacija njenih pristupa i programa rešenja geopolitičkog prostora Evrope, Balkana a time i Vojvodine. Kraljevina Srbija, kao nesumnjivi saveznik i jedna od država pobednica u ratu, bila je vidno zainteresovana, a time i upletena u buduću političku sudbinu Vojvodine. Koncept očuvanja reformisane Austro-Ugarske monarhije, napušten je od strane velikih sila još tokom rata. Nacionalizmi manjinskih naroda nekadašnje monarhije, našli su zaštitnika svoje ideje u programu 14 tačaka američkog predsednika Vudro Vilsona koji je nudio pravo na samoopredeljenje. Bio je to mač sa dve oštrice, s obzirom na to da je pobedničke i do tada sputane nacionalizme predpostavljao predratnim nacionalizmima, ali je nesumnjiv autoritet podrške velikih sila uz nameravane mehanizme međunarodne kontrole, bio pogodan i prihvatljiv izbor kojeg niko nije želeo da se odrekne.

Srpski narod u Vojvodini, uz podršku ostalih slovenskih naroda koji su činili polovinu stanovništva regije aklamativno su odlučili, uprokos dotadapostojećim određenim razlikama, na skupštini svojih predstavnika 25. novembra 1918. godine da se prisajedine Kraljevini Srbiji. Bio je to samosvojan način pristupa Vojvodine budućoj državi različit u odnosu na preostale južnoslovenske narode i teritorije Austro-Ugarske monarhije. Time je umnogome i određen njen razvoj i karakter političkog života u međuratnom periodu, ali i do današnjeg dana.

Politička afirmacija interesa Vojvodine u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, u početku je bila uslovljena podrškom konsolidovanja države. Afirmacija nacionalnog ujedinjenja i ostvarenja jugoslovenskog jedinstva potiskivali su ekonomske osobenosti i interese u drugi plan. Vremenom, kako je kakav-takav parlamentarni život začeo i država ustavno definisana, javlja se grupa političara iz Vojvodine koji pripadaju vodećim strankama u zemlji – Radikalnoj stranci i Demokratskoj stranci, ali koji, kroz diskusije u Parlamentu, ukazuju i upozoravaju na postojanje određenih specifičnosti koje Vojvodina i njeno stanovništvo imaju, a koje se najčešće i vrlo arogantno ne uvažavaju. Takav stav političkog rada poslanika iz Vojvodine u Parlamentu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, podržavaju sve više i Mađari i Nemci, bez obzira što su u početku, iz razloga poraza sopstvenog nacionalizma, bili indiferentni. Nažalost, bez obzira na odgovoran i sadržajan pristup u rešavanju ekonomskih, agrarnih, poreskih, monetarnih, socijalnih, problema manjina i drugih problema koji se javljaju u Vojvodini, aktuelna vlast uglavnom nije prihvatila argumentaciju sa terena već je nudila svoj program i po njemu radila čvrsto uverena u njegovu ispravnost sa aspekta globalnih državnih interesa.

Centralizam Kraljevine SHS, bez obzira na nacionalno jedinstvo Srba, umnogome je podsećao i prevazilazio nekadašnje metode vlasti. Iako živa, politička dinamika nije uspela da jalovi parlamentarizam pretvori u delotvorni politički instrument koji konzumira interes stanovništva i artikuliše ih kroz sopstvenu zakonodavnu volju. Nacionalizmi unutar jugoslovenskih naroda, pre svih srpskih i hrvatski nisu našli zajednički jezik i njihova stranačka

artikulacija pretvorila se u politički ekstremizam. Bio je to proces koji je onemogućio autoritet institucionalnog parlamentarizma i ugasio stranački život ali i nametnuo autoritet monarha kao drugi stub autoriteta vlasti koji je definisao ustav. Kraljev autoritet, koji je očigledno negovao ovakvu parlamentarnu bezizlaznost, 1929. uspostavio je svoju dominaciju i ovapodio svoju nameru. U takvoj situaciji i u Vojvodini bilo je mnogo onih koji su verovali da je monarho-diktatura jedini oblik opstanka države i prevladavanja postojećih razlika, a u korist jugoslovenske budućnosti. Naročito snažno uporište ove državne ideje kralja Aleksandra Karađorđevića bilo je u Dunavskoj banovini (proširenom prostoru današnje Vojvodine). Donošenjem tzv. Oktroisanog ustava oktobra 1931. godine ustavom je utemeljena kraljeva odlučujuća moć i uticaj. Zadovoljan postignutim, kralj je dozvolio postepeno oživljavanje političkog života čvrsto uveren u dominaciju svoje stranke na nivou države.

Opoziciono stranačko delovanje, od 1932. godine, postepeno ali mukotrпно i na trenutke bezizgledno, pokušava da obnovi sadržajan politički odgovor ideologiji "integralnog jugoslovenstva" kralja Aleksandra. I u Vojvodini se javlja urbana reakcija na diktaturu sa namerom da se artikuliše i profiliše politički interes Vojvodine pre svega u ekonomskom i agrarnom smislu. Međutim, bez obzira na kvalitetnu zastupljenost sveže programske orijentacije, ovaj pokret, sve do početka Drugog svetskog rata ostaće vezan za užu krug intelektualaca koji nisu ostvarili svoju nameru – prodora u najbrojniju masu agrarnog stanovništva. Politička volja Vojvođana, uključujući i Mađare i veći broj Nemaca, reflektovala se kroz prihvatanje režimske politike i nakon atentata na kralja Aleksandra u Marseju, oktobra 1934. godine. Politički stav Mađara i Nemaca Vojvodine uveliko je zavisio od bilateralnih odnosa Kraljevine Jugoslavije sa Mađarskom, odnosno Nemačkom. I dok su odnosi sa Mađarskom krunisani paktom o većitom prijateljstvu u predvečerje rata na Balkanu 1940. godine i time upodobili odnose Mađara iz Vojvodine sa vlastima u Beogradu, dotle su odnosi Nemačke nacionalne zajednice u Jugoslaviji bili sve impulsivniji i samostaljniji sledeći instrukcije iz Berlina i prihvatajući ideologiju nacionalsocijalizma.

Martovski događaji i aprilski slom Kraljevine Jugoslavije 1941. godine doveli su do nestanka države i nove geopolitičke konsolidacije Balkana pod okriljem Trećeg Rajha. Revanšizam i nacionalizam poraženih iz perioda 1918. godine postao je nosilac ideologije novih država. Kontinuitet konflikta koji je imao 20-godišnje primirje, nastavljen je, obezbeđujući time izvor budućih nestabilnosti i prostor za ograničena rešenja. Ekonomsko-politički neuspeh socijalnog identiteta Kraljevine Jugoslavije bio je delotvoran izvor za novu komunističku ideologiju koja je, pod uticajem SSSR-a, odnosno Kominterne pokrenula tradicionalno antiokupatorski raspoloženo stanovništvo. Lični primer žrtve, ideološki fanatizam i uobrazilja socijalne pravde uz pravovremenu političku saradnju sa najvećim državama antihitlerovske koalicije i njihovu konkretnu pomoć, dovela je do omasovljenja Narodnooslobodilačkog pokreta Josipa Broza Tita i njegove vojne, a potom i političke pobede u Jugoslaviji. I na prostoru Vojvodine odvijao se scenario građanskog rata i antifašističke borbe. Ipak evidentno je bilo da

je, s obzirom na karakter gerilskog rata, to do 1944. godine bilo izuzetno niskog inteziteta i ograničeno na povremene diverzije i sabotaže. Dolaskom Crvene armije i stvaranje Jugoslovenske armije područje Vojvodine postalo je poprište teških i složenih vojnih operacija sa velikim gubicima.

Pobeda Narodnooslobodilačkog pokreta pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije, maja 1945. godine označila je početak izgradnje socijalističkog društva sa jednopartijskim sistemom i komunističkim ideološkim uporištem. Vojvodina je od samog nastanka ove države, nasuprot iskustva u Kraljevini Jugoslaviji, postala teritorijalno-federalna jedinica sa sopstvenim političkim autoritetom vlasti. Sukob sa Informbiroom i poletna izgradnja socijalističkog društva uz stabilan autoritet vlasti Josipa Broza, prve posleratne decenije, onemogućili su neprijatna pitanja čak i okviru partije a koja se odnose na dodatno federativno razgrađivanje Srbije. Privredni oporavak i razvoj, tokom šeste i sedme decenije prošlog veka bili su izvor stabilne vlasti i vere u moguće ostvarenje projekta socijalističkog samoupravljanja. Kako društvo počinje da ulazi u privrednu, a potom i političku krizu početkom osme decenije, sudar nacionalizama i etatističkih socijalističkih ideja postaje neminovan. U tom sukobu arbitarno rešenje koje je ujedno značilo i početak kraja jugoslovenskog zajedništva bio je Ustav donet 1974. godine. Ovim ustavom utemeljen je kvazi federativni, a zapravo konfederativni identitet Jugoslavije. Jedna od tih zasebnih celina-federalnih jedinica bila je i Vojvodina.

Privredni kolaps i vreme stabilizacije otvarali su prostor za sve brojnije kritike ovakvog ustavnog utemeljenja države i narastanje nacionalnih egoizama koji su "one druge" okrivljavali za neuspeh i ekonomsko-političku krizu. Nakon smrti Josipa Broza 1980. godine proces dezintegracije jugoslovenskog društva je ubrzan. Usledili su masovni protesti kao reakcija na socijalnu nestabilnost. U takvim okolnostima Vojvodina je doživela poraz etatističke elite i pobjedu "porbuđene" nacionalne elite kod dojučerašnjeg anacionalnog političkog rukovodstva Srbije. Nacionalna homogenizacija i političko jedinstvo nastalo na njoj, obnovili su kontinuitet nacionalnog konflikta u Vojvodini. Međusobne unutar-jugoslovenske optužbe za secesionizam i nacionalizam, bez obzira na pokušaj međunarodnog faktora da se prevaziđu doveli su do građanskog rata sa namerom razgraničenja na osnovu megalomanskih političkih ciljeva. Površan pristup, populistička retorika, demagoški iluzionizam i patosno rodoljublje pokrenuli su mase u sukob. I Vojvodina je bila deo takvog scenarija. Višegodišnji sukob, iscrpljenost usled sankcija, katastrofalna socijalna situacija doveli su do političkih promena. Oktobra 2000. godine učinjen je značajan korak ka demokratizaciji društva.

Međutim, sam proces demokratizacije sa kontrovreznim akterima sveo se na sporu, dirigovanu na momente i retrogradnu dinamiku. Demokratizacija je proces koji populistički nacionalizam eliminiše ili će se desiti obrnuto. U Vojvodini je proces demokratizacije, a nasuprot nacionalizmu, uočljiv kroz usvajanje statuta Vojvodine 2009. godine. Ipak, njegov kontekst nije najsrećnije rešenje za mnoge pa se i s pravom postavlja pitanje da li je

postignuti kompromis prihvatljiv za sve ili ostvariv za vojvođansku višenacionalnost. Građanska ideja koja je i u ustavu zamenila nacionalnu otvorila je put, ako za ništa drugo ono za sadržajni pristup u suprotstavljanu kontinuiranom sukobu nacionalizma koji egzistira. Proces evropskih integracija podržava ovakav koncept i utemelje je na stabilnoj perspektivi integracija same Evrope. Ukoliko se pojavi procep i otvori prostor za dezintegraciju, Vojvodina kao multinacionalni kompleks može da bude prava na udaru.

Literatura

Monografije

- S. Gavrilović, *Srbi u Habzburškoj monarhiji 1792-1849*, Matica srpska, Novi Sad, 1994
- Istorija srpskog naroda*, Srpska književna zadruga, Beograd, 2000 knj. V
- V. Stajić, Svetozar Miletić, Beograd, Jugo-istok, 1938
- R. Končar, *Opozicione partije i autonomija Vojvodine 1929-1941*, Mir, Novi Sad, 1995
- A. Kasaš, *Madjari u Vojvodini*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 1996
- Siton-Votson Hju, *Robert William Seton-Watson i jugoslovensko pitanje*, Zagreb, 1970
- Hju Siton-Votson, *Nacije i države: ispitivanje porijekla nacija i politike nacionalizma*, Globus, Zagreb, 1980
- Holm Zundhausen, *Istorija Srbije od 19. do 21. veka*, Clio, Beograd, 2009
- A. Lebl, *Gradjanske partije u Vojvodini 1887 – 1918*, Novi Sad, Filozofski fakultet, Novi Sad, 1979
- Spomenica oslobodjenja Vojvodine*, Novi Sad, 1929
- N. Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji*, Novi Sad, Matica srpska, 1984
- N. Gaćesa, *Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu, 1919-1941*, Novi Sad, 1972
- N. Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1919-1941*, Novi Sad, 1968
- LJ. Dimić, *Srbi i Jugoslavija*, Stubovi kulture, Beograd, 1998
- LJ. Dimić, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*, knjiga 1, Stubovi kulture, Beograd, 1996
- H. Šulce, *Država i nacija u evropskoj istoriji*, Beograd, Filip Višnjić, 2002
- S. Markovic, *Gradjanske opozicione stranke u Vojvodini 1929 -1941*, Tiski cvet, Novi Sad, 2006
- S. Marković, *Nacionalno i ustavno pitanje u delatnosti političkih stranaka u Vojvodini 1929-1941*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2008

Članci i rasprave

- R. Končar, S. Marković, *Vojvodina beetwen Serbian and Yugoslav option during the establishment of the Kingdom SCS*, tematski zbornik radova sa medjunarodnog skupa "Yugoslavia through Time. Ninety Years since the Formation of the First State of Yugoslavia", Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana, 2009, str. 93-105
- R. Končar, *Formiranje pokrajinskog narodnooslobodilačkog odbora za Vojvodinu 1943*, Zbornik Matice srpske za istoriju, Novi Sad, 1979, br. 19
- Lj. Boban, *Zagrebačke punktacije*, Istorija 20. veka, Beograd, 1962
- Lj. Krkljuš, L. Rakić, *Vojvodina i stvaranje jugoslovenske države 1918. godine*, Zbornik radova Prisajedinjenje Vojvodine Srbiji 1918, Muzej Vojvodine, Novi Sad, 1992, str. 5-21
- N. Gaćeša, *Demografske i socijalne prilike u vreme prisajedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918*, Zbrnik radova Vojvodina u vreme prisajedinjenja Kraljevini Srbiji 1918. godine, Muzej Vojvodine, Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad 1993, str. 49-56
- A. Ivić, *Svetozar Miletić*, Letopis Matice srpske, Novi Sad, 1939, br. 4-5
- V. Stajić, *Učešće srpskog društva u mojoj sudbini*, Rukopisno odeljenje Matice srpske, M 8756
- I. Sekulić, *Kulturni nacionalizam*, Novi Srbin, Sombor, januar-jun 1913
- T. Ostojić, *Jedno važno kulturno i socijalno pitanje*, Letopis Matice srpske, sv. 294, 1913, Rukopisno odeljenje Matice srpske M 1066
- S. Marković, *Ideje o Vojvodini dr Nikole Milutinovića*, Zbornik Matice srpske za istoriju, Novi Sad, 2005, br. 71/72
- S. Markovic, *Integralno jugoslovenstvo u Vojvodini – odjek i stranačko odredjenje*, Zbornik radova The Sxared History – Myths and stereotypes of the Nationalism and Communism in ex Yugoslavia, Novi Sad, 2008
- S. Markovic, *Prilog proučavanju bunjevačkog pitanja u kontekstu političkih prilika u Vojvodini u periodu 1918-1941*, Zbornik radova, Etnolingvistič ai istorijska istraživanja o Bunjevcima u Vojvodini, Matica srpska, Bunjevački nacionalni savet, 2008

Gradja

Arhiv Jugoslavije

Arhiv Vojvodine

Istorijski arhiv Novog Sada

Istorijski arhiv Sombora,
Rukopisno odeljenje Matice srpske